

І. А. Бурдзялёва

КРЫМІНАЛЬНЫЯ РЭАЛІІ Ё «МЕНСКАЙ ТРЫЛОГІІ» С. ПЯСЕЦКАГА

Сярод імёнаў, вярнутых у беларускую літаратуру апошнімі дзесяцігоддзямі, вылучаецца найцікавейшая постаць беларуска-польскага пісьменніка Сяргея Пясецкага. Яго прыроджаны авантурны характар прадвызначыў неардынарнасць асабістага лёсу, а бурлівае жыццё дало багаты матэрыял для літаратурнай творчасці. Радзімай С. Пясецкага былі Ляхавічы, дзе ён нарадзіўся ў 1901 г. у сям'і абруселага паляка і беларускі. Вучыўся ў гімназіі ў расійскім Уладзіміры, куды патрапіў пад час бежанства. Кастрычніцкую рэвалюцыю сустрэў у Маскве, на свае вочы пабачыў бальшавіцкі тэрор, які яго настолькі ўразіў, што на ўсё жыццё Пясецкі застаецца зацятым антыкамуністам. Па прыездзе праз некалькі месяцаў у Мінск ён зблізіўся з крымінальным светам. Потым далучыўся да беларускага антысавецкага руху «Зялёны Дуб» і да вясны 1921 г. удзельнічаў у беларускім антысавецкім партызанскім руху. Пасля вайны С. Пясецкі зрабіўся агентам польскай разведкі і адначасова кантрабандыстам. За бандыцкі налёт у 1927 г. яго прысудзілі да расстрэлу, які потым замянілі 15 гадамі турмы. Менавіта на сёмым годзе зняволення С. Пясецкі пачынае пісаць. Здарылася гэта выпадкова: на вочы патрапіўся кавалак газеты з абвесткай аб літаратурным конкурсе і ён вырашае паспрабаваць. Два першыя творы канфіскавала турэмная цензура і толькі трэці, аўтабіяграфічны раман «Каханак Вялікай Мядзьведзіцы», здолеў прабіцца за кратамі. Кніга набыла надзвычайную папулярнасць, за Пясецкага пачала хадаінічаць пісьменніцкая супольнасць, і ў выніку польскі прэзідэнт памілаваў вязня. Нечуваны поспех першых надрукаваных раманаў спрычыніўся да таго, што пра Сяргея Пясецкага загаварылі як пра магчымага кандыдата на Нобелеўскую прэмію. Здзяйсненню такога крутога павароту лёсу пашкодзіў пачатак Другой сусветнай вайны. Цікава, што роднымі мовамі для Пясецкага былі беларуская і руская, а літаратурнай польскай мовай ён авалодаў у турме па кнігах тамтэйшай бібліятэкі, бо зразумеў, што рэалізаваць свой пісьменніцкі патэнцыял ў гэтых умовах мажліва толькі па-польску.

У большасці твораў С. Пясецкага падзеі адбываюцца на беларускай зямлі і паказваюць нашу рэчаіснасць, праўда, з новага, нечаканага для айчынай літаратуры ракурсу. Ягонаму пярэ належаць раманы пра прафесійных кантрабандыстаў, прафесійных шпіёнаў, і тры раманы з жыцця прафесійных злодзеяў, аб'яднаных у «Менскую трылогію». Гэтыя творы маюць рэальную аўтабіяграфічную аснову, заснаваныя на ўласным жыццёвым вопыце аўтара, яго назіраннях і абагульненнях.

Падзеі «Менскай трылогіі» ахопліваюць перыяд з ранняй вясны 1918 г. да канца лета 1919-га, калі нямецкая акупацыя змянілася бальшавіцкай. Перад гэтым Першая сусветная вайна ператварыла Менск у прыфрантавы

горад, куды пасцякаліся злачынцы і махляры з усіх абшараў былой Расійскай імперыі і Еўропы. Тут круціліся аграмадныя капіталы, тут вайскоўцы перад адпраўкай на фронт пілі, весяліліся, прайгравалі ў карты велізарныя сумы, тут квітнеў легальны і нелегальны бізнес. Натуральна, усё гэта вабіла прайдзісветаў рознага гатунку: «Менск лічыўся сярод брацтва з-пад знаку шабра і адмычкі незвычайным месцам, не горшым за Кландайк у Паўночнай Амерыцы...». Трылогія цалкам прысвечана жыццю закрытага і спецыфічнага бандыцкага асяроддзя і складаецца з раманаў «Яблычак», «Глянуй аконца...», «Ніхто дабром не дасць збавення...». Калі першы раман больш лірычны, то два наступныя адлюстроўваюць грамадска-палітычную сітуацыю ў горадзе, больш спыняюцца на злачынствах бальшавікоў, але ва ўсіх творах асноўная ўвага скіравана на крымінальныя прыгоды і дастаткова драматычныя эпізоды асабістага жыцця галоўных герояў. Раманы адзначаны тапаграфічнай дакладнасцю: падзеі адбываюцца на Залатой Горцы, Камароўцы, Серабранцы, Ніжнім рынку, Сляпянцы, на вуліцах Серпухоўскай і Каломенскай, Захар'еўскай і Губернатарскай. Як піша аўтар у прадмове, «прытоны і зладзеі, апісаныя ў кнізе, пераважна рэальныя. Прыгоды напалову праўдзівыя. Тут ёсць дастаткова фантазіі, але няма нічога з паветра. Усё напісанае ўзнікла з нечага, што я сам перажыў або пачуў ў турмах ці на свабодзе». Письменнік асабіста ведаў галоўных герояў кнігі, Аліка Барана і Паўлінку Хурдзіч. Варта падумаць, што і астатнія героі, Ясь Нацэвіч, Філіп Лысы, Янка Залаты Зуб, Ажур ды іншыя, больш эпізадычныя персанажы, узятыя аўтарам з жыцця.

Крымінальны свет і яго прадстаўнікі, асноўныя персанажы трылогіі, карыстаюцца бяспрэчнай сімпатыяй аўтара і выразна рамантызуюцца. Сапраўдныя прафесійныя «блатныя» з'яўляюцца арыстакратыяй крымінальнага свету, кіруюцца зладзейскім «кодэсам гонару» і няпісанымі правіламі злачыннага свету, адзначаны смеласцю і высакародствам, пачуццём справядлівасці і салідарнасці, чым адрозніваюцца ад хуліганаў, альфонсаў, вычварэнцаў і «іншых крымінальных дэгенератаў». Зладзеямі іх зрабіла жыццё і людзі. Пясецкі падрабязна расказвае пра неверагодна цяжкае маленства Аліка Барана, таксама пра тое, як вымушаны быў стаць злачынцам Ажур. Гэтыя крымінальнікі, адораныя талентам, харызмай, проціпастаўляюцца свету законапаслухмяных мяшчан і абывацеляў: «Прафесія зладзея асабліва цяжкая. Яна патрабуе ад сваіх адэптаў сапраўднай мужнасці, завостранага ўмення назіраць, хуткасці рашэнняў, вялікага прыроджанага розуму, фантазіі. Гэтых якасцей, якія ў нармальным жыцці ўласцівыя здольнаму кіраўніку, дэтэктыву, адміністратару, вынаходніку і нават... письменніку (элементы фантазіі, талент назіральніка), ледзьве хопіць шарагоў прафесійнаму зладзею. Я ўпэўнены, што Чалавецтва губляе вельмі шмат, спіхваючы найбольш здольных, смелых і цікавых сваіх прадстаўнікоў на ўзбочча жыцця пад злачынны штандар... Тыя, хто там апынуўся, з цягам часу пачынаюць пагарджаць светам фраераў, а 'шпагат' (інтэлігент) ім агідны як асоба баязлівая, слабахарактарная, з фальшывым сэрцам і фальшывым законам».

Аб'ектам злачынства ў раманах ніколі не становяцца людзі бедныя ці пакрыўджаныя, такім чынам чытач не шкадуе ахвяр, а захапляецца смеласцю і вынаходніцтвам бандытаў, іх псіхалагічным чуццём і веданнем людзей. Напрыклад, складаную і «прыгожую» афёру героі правярнулі з багатай сямейнай парай, уладальнікамі тытунёвай крамы. Элегантна апрануты Ясь Нацэвіч пачаў часта заходзіць да іх і купляць дарагія цыгарэты. Адночы папрасіў дазволу пакінуць на час карціну, якую нібыта нёс да скупшчыка. Адначасова пад выглядам багатага князя ў краму пачаў заходзіць супольнік Яся. Падчас чарговага прыходу ўбачыў карціну, што стаяла за прылаўкам. Папрасіў паглядзець і сказаў, што жанчына на партрэце падобная да яго нябожчыцы-маці і прапанаваў купіць за любыя грошы. Пакуль муж з жонкай былі ў роздуме, фіктыўны князь пакінуў задатак і папрасіў у пэўны час прынесці карціну да яго ў гасцініцу, каб купіць за суму, якую вызначаць яны самі. Калі ў краму ў чарговы раз прыйшоў Ясь, то жонка крамніка прапанавала выкупіць у яго тую карціну. Ясь прадаў задорага. Сужэнцы планавалі, што цяпер яны пойдучь да князя і прададуць яму партрэт значна даражэй. У выніку яны аддалі Ясю вялікія грошы, але і таго багатага князя ніколі не пабачылі – ніхто пра яго ў гатэлі і не чуў. Такім чынам гэтая сям'я паплацілася праз сваю сквапнасць.

С. Пясецкі займаўна і вобразна расказвае і паказвае розныя тыпы злачынстваў, якія на блатным аргю маюць сваю назву. Вось героі ідуць на «выдру»: У цэнтры горада на вуліцы рабуюць сакратара фінаддзела гарвыканкама і імкліва знікаюць на аўтамабіле, які, дарэчы, належаў бальшавіцкай камендатуры. Або «ходзяць па даліне» – гэта значыць займаюцца кішэннымі крадзяжамі, разыгрываючы разам з супольнікамі кожны раз новыя камбінацыі. «Работу, якую расійскія зладзеі называюць “на фатографа” ва ўсходняй і паўднёвай Польшчы акрэсліваюць выразамі “на гутэн моргэн”, або “на добры дзень”. Гэта самы лёгкі від з усіх зладзейскіх спецыяльнасцяў». Размова ідзе пра кватэрныя крадзяжы. Менавіта гэта стратэгія легла ў аснову маштабнага рабаўніцтва на танцавальнай вечарыне, якую наведвалі «бальшавіцкія афіцэры, агенты ЧК, чыноўнікі, прысланыя з Расіі, і іхнія дамы». Пісьменнік густа перасыпае сваю мову спецыфічнай крымінальнай лексікай, таму для недасведчаных у канцы кожнага рамана дадаюцца слоўнічкі, з якіх можна даведацца, што азначае *бімбер*, *фраер*, *шапенфельд*, *шпагат*, *хойрак*, *цынк*, *шніф*...

Постаці галоўных герояў трылогіі вартыя павагі, яны па-чалавечы змястоўныя і значныя, а лёсы трагічныя: большасць з іх знаходзяць свой канец пад бальшавіцкімі кулямі ў Камароўскім лесе. Іх вобразы вабяць не толькі смелымі злачынствамі, а найперш сваім процістаяннем рэчаіснасці, якая ў сапраўднасці з'яўляецца амаральнай і злачыннай.

Пясецкага па праву можна назваць пачынальнікам крымінальнай прозы ў беларускай літаратуры. Асабістае добрае знаёмства з рэаліямі крымінальнай сферы ў сукупнасці з прыгодніцкім сюжэтам і яркімі героямі рамантачнага тыпу забяспечылі папулярнасць беларускамоўных перакладаў

раманаў С. Пясецкага, у тым ліку «Менскай трылогіі», сярод сучаснага чытача. Прычым калі нядаўна вернутыя творы напаяўзабытых ці забароненых у савецкія часы пісьменнікаў цікавяць пераважна спецыялістаў-філолагаў, то раманы Сяргея Пясецкага можна прапаноўваць шырокай масавай аўдыторыі.

П. В. Васючэнка

МАСТАЦКІЯ АДКРЫЦЦІ ЯДВІГІНА Ш. НА ФОНЕ ЛІТАРАТУРНАГА ПРАЦЭСУ Ё ХХ ст.

Ядвігін Ш. (Антон Іванавіч Лявіцкі, 1869–1922) належыць да кагорты беларускіх пісьменнікаў, якія на пачатку ХХ ст. аб'ядналіся вакол газеты «Наша ніва» (выходзіла з 1906 па 1915 г.) і стварылі энергетычнае поле беларускага культурнага і нацыянальнага Адраджэння. Яно адбылося дзякуючы творчым высілкам такіх класікаў нацыянальнай літаратуры, як Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч, Алесь Гарун, Максім Гарэцкі, Цётка, Змітрок Бядуля ды іншыя.

Ядвігін Ш. быў нашмат старэйшы за Янку Купалу і Якуба Коласа і мог бы лічыцца патрыярхам беларускага Адраджэння, але не лічыў патрэбным вылучацца на фоне маладых і старанна цягнуў сваю ношку руціннай рэдакцыйнай працы. Хаця і раней за іх адчуў сябе беларусам і беларускім пісьменнікам. Яшчэ ён быў вучнем Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, і гэта значыла, што ён стаўся пасярэднікам паміж напаяўлегальнай беларускай літаратурай ХІХ і літаратурай ХХ стагоддзя.

У біяграфіі будучага пісьменніка былі бурныя моманты. Ён удзельнічаў у студэнцкіх хваляваннях пасля забойства цара Аляксандра І, быў зняволены. Турэмныя ўражанні апісаны ва «Успамінах» (Вільня, 1921). Студэнт у турме, якім яго паказвае Ядвігін Ш., нагадвае шкаляра з беларускіх інтэрмедый, гарэзлівага, аторву, містыфікатара. Турэмны дзённік, створаны Ядвігіным Ш., як бы прадбачыць аналагічныя творы Якуба Коласа, Францішка Аляхновіча, Кузьмы Чорнага, Паўліны Мядзёлкі, Барыса Мікуліча і іншых беларускіх літаратараў, якія зведалі горыч зняволення. У сусветнай літаратуры турэмныя ўніверсітэты прайшлі такія выбітныя яе прадстаўнікі, як Фёдар Дастаеўскі, Уладзімір Маякоўскі, Оскар Уайльд, Мігель Анхель Астурыяс і шмат хто яшчэ.

У творах Ядвігіна Ш., напісаных ім у нашаніўскі перыяд, важна прасачыць асаблівасці яго творчай эвалюцыі як празаіка. У параўнанні з беларускай паэзіяй, якая ўжо ў ХІХ ст. была досыць развітай, проза ў нас рухалася нясмелымі і няспешнымі крокамі. Яна вагалася паміж казачным фальклорам і рэальнасцю, вымыслам і явай, што заўважаецца і ў творчасці Ядвігіна Ш.

Анекдатычныя сюжэты ранніх аповядаў Ядвігіна Ш. стварала само жыццё. Часам ён працаваў у тэхніцы нон-фікшн, паказваючы не прыдуманая, а падгледжаная ў жыцці гісторыі (апавед «Суд»). Ва ўмовах паскоранага развіцця літаратуры пісьменнік рэтрансляваў вопыт ХІХ ст. ў будучае – ХХ стагоддзе.